

Uygur Dil Biliminin Kazakistan'da Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Ruslan ARZİYEV UYGUROVİÇ*

(Çev. Hayrettin SAĞDIÇ)**

Öz: Kazakistan'daki Uygur dil bilimi, Çarlık Rusya'sı ve Sovyet Türkologlarının çalışmaları temelinde ortaya çıkıp şekillenmiştir. Kazakistan, geçtiğimiz yüzyılın ortalarında Uygur dil bilimi çalışmalarının merkezi hâline gelmiştir. Kazakistan'da İlimler Akademisinin kurulmasıyla birlikte Akademi bünyesinde "Uygur-Dungan Kültürü" ana bilim dalı açılmış ve daha sonra "Uygur Dil Bilimi" adıyla Dil Bilimi Enstitüsüne bağlı bir bölüme dönüştürülmüştür. Kazakistan'da Uygur Dil Bilimi'nin oluşumu ve gelişiminde, bu bölümün önde gelen bilim adamları G. Sadvakasov, Ä. Kaydar ve T. Talipov büyük rol oynamıştır. Uygur Dil Bilimi, adı geçen âlimlerin durmak bilmeyen çalışmaları sayesinde ülkedeki Uyguroloji çalışmalarının başta gelen kolu kabul edilegelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uygur Dil Bilimi, Kazakistan, Uyguroloji Bölümü, K. Sadvakasov.

Formation and development of the Uyghur linguistics in Kazakhstan

Abstract: Uyghur linguistics in Kazakhstan emerged and was shaped on the basis of the work of the Tsarist Russia and Soviet Turkologists. Kazakhstan became the center of Uyghur linguistic studies in the middle of the last century. With the establishment of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR, the "Uyghur-Dungan Culture" departments was open with the Academy and later it was transformed into the department affiliated to the Institute of Linguistics under the name of "Uyghur Linguistics". In the formation and development of Uyghur Linguistics in Kazakhstan, the leading scientists of this department are G. Sadvakasov, Ä. Kaydar and T. Talipov played a major role. Uyghur Linguistics has been accepted as the leading branch of Uyghurology studies in the country, thanks to the relentless work of the scholars mentioned.

Keywords: Uyghur Linguistics, Kazakhstan, Uyghurology Department, K. Sadvakasov.

Giriş

Kazakistan'daki Uygur Dil Bilimi, Çarlık Rusya'sından sonra Sovyet Türkolojisi temelinde ortaya çıkıp şekillenmiştir. Rus dil bilginlerinin Uygur dili doğrultusundaki çalışmalarını,

* Bu makale; "Abay" Kazak Millî Pedagoji Üniversitesi, "Doğu Filolojisi Bölümü" ile "Filoloji ve Çok Dilli Eğitim Enstitüsü Çeviri Bölümü" öğretim üyesi Doç. Dr. Ruslan Arziyev tarafından, "Ülken Altay Älemi/Mir Bolşogo Altaya" adlı uluslararası ilmi derginin 2(2.2) 2016 tarih ve numaralı sayısının 325-333 sayfalarında YДК 81-119 koduyla yayımlanmıştır.

** Dr., e-posta: hayrettinsagdic@gmail.com / ORCID ID: 0000-0001-6979-6367.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 16-08-2022

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 29-08-2022

Çeviri / Translation

Eski Uygur dili ve Çağdaş Uygur dili araştırmaları olmak üzere iki başlıkta ele almak mümkündür. Çarlık Rusya'sı Türkolojisinin temelini atan W. Radloff, ömrünün çeyrek asrını Eski Uygur dilinde yazılmış olan yazıtları araştırmaya adanmıştır. O, 8-13. yüzyıllarda Eski Uygur dilinde yazılmış dinî, edebî, hukuki, ilmî, epistolarik (mektup türü) yazıtlara daha fazla yoğunlaşmıştır. Radloff; Eski Türk, Uygur, Mani, Arap harfleriyle yazılmış olan “Kutadgu Bilig” (Radloff’un bu eseri konu edinen çalışmaları 1890-1891 yıllarında başlayıp ömrünün sonuna dek çeyrek asır sürmüştür.), “Huastuanıft” (1909), “Dişastvustik-Sutra” (1910), “Kuanşi İm Pular” (1911), “Altun Yaruk” (1913-1917) ve “Eski Uygurca hukuk belgeleri” gibi metinlerin transliterasyonunu yapmış, bunları Almanca ile Rusçaya çevirip yayımlama başarısını göstermiştir. Kutadgu Bilig’e giriş mahiyetinde 1893’te kaleme aldığı “Uygurlar Meselesi Üzerine” adlı çalışmasında, Uygurlar hakkında o güne kadar Avrupalı ve Doğulu bilginlerce yazılmış çalışmaları etraflıca ele aldıktan sonra Uygur tarihi ve kültürüne dair kendi bakış açısını ortaya koymuştur. Eski Uygur yazıtlarının dili temelinde hacimli bir Uygurca-Almanca Sözlük hazırlamıştır. W. Radloff, Eski Uygur dili konulu araştırmalarını ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür. D.M. Nasilov, “V.V. Radlov ve Eski Uygur Yazıtlarının İncelenmesi” adlı makalesinde şunları yazar: *V.V. Radloff, yeni bulunan Eski Uygur anıtlarının çözümlenmesi ve yayıma hazırlanması çalışmalarına hayatının son günlerine kadar aralıksız devam etti. Ölüm onu; Uygurlara ait, neredeyse 20 yılı kapsayan tarımsal faaliyetlerin kayda geçirildiği, 220 satırlık büyük bir tomarı yayımlamaya hazırlanırken yakaladı. V.V. Radloff, bu metnin transkripsiyonunu tamamlamayı başarmış ve onu Almancaya çevirmeye girişmişti* (Nasilov, 1972).

W. Radloff’un öğrencisi ve Sovyet Türkolojisi’nin kurucusu kabul edilen S.E. Malov, Eski Uygur diliyle birlikte Çağdaş Uygur dilini de inceledi. Uygurların ata yurdu olan Doğu Türkistan’a (Bugün Çin Halk Cumhuriyeti’ne bağlı Sincan Uygur Özerk Bölgesi) iki kez araştırma seyahati gerçekleştirdi. İlki 1909’dan 1911’e, ikincisi ise 1913’ten 1915’e dek olmak üzere toplamda dört yılını Uygurlar arasında, ilmî araştırma seyahatinde geçirdi. S.E. Malov, dört yıl süren seyahatinin sonunda Uygur harfleriyle yazılmış yazılı metinlerden başka, Uygur ağızlarıyla alakalı folklorik ve etnografik malzemeler de toplamıştı. Malov, bir milyon yedi yüz bin kilometrekarelik bir yüz ölçümüne sahip olan Sincan-Uygur Özerk Bölgesi’nin diyalektik özellikler taşıyan tüm mekânlarını gezip dolaşır. Kumul, Turfan, Hoten, Kuçar, Aksu, Lopnur bölgelerine özel bir ilgi gösterir. S. E. Malov, yalnızca Lopnur Uygurlarının dilinde diyalektik özelliklere rastlandığı, diğer bölgelerdeki Uygurların dilleri arasındaki farklılığın ağız düzeyini geçmediği görüşündedir. Bunun yanı sıra Malov, Çin’in Kansu bölgesinde yaşayan Sarı Uygurlar ile Salarları da ziyaret etmiştir. Bu ilim gezilerinin

meyvesi olarak bilgin, beş kitap hazırlamıştır (Malov 1951, Malov 1956, Malov 1957, Malov 1961, Malov 1967).

S. E. Malov, Sovyetler Birliği Uygurlarının dil meselelerine de özel alaka göstermiş bir âlimdir. 1921, 1925, 1930 ve 1937 yılları Uygur aydınlarınca düzenlenen “Uygur edebî dili, yazısı, terminolojisi, imlası” konulu konferanslara aktif olarak katılmıştır. Mezkûr konferanslarda değerli fikirleriyle Uygur halkının siyasi ve kültürel hayatında mühim yer tutan çözümlerin bilimsel ilkelere dayalı olarak kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır.

Bu iki büyük âlimi, çağdaş Uygur dil biliminin temelini atan bilim adamları olarak kabul etmek gerekir.

Sovyet Dönemi’nde de Uygur diline yönelik devlet düzeyindeki ilgi devam etti. Geçen yüzyılın 30’lu yıllarında Moskova, Leningrad şehirlerindeki yükseköğretim kurumlarında Uyguroloji bölümleri açılmıştı. Sonuçta Eski ve Çağdaş Uygur Dili sahalarında A.K. Borovkov (Borovkov, 1935), V.M. Nasilov (Nasilov, 1940; Nasilov, 1963), Ä. Necip (Necip, 1960) vb. bilim adamlarının ders kitapları, ilmî çalışmaları; N.A. Baskakov ile V.M. Nasilov’un (1939), Ä. Necip’in (1968) sözlükleri yazıldı. V.İ. Novgorodskiy (1951) ile T. Rahimov’un (1970) “Uygur dilindeki Çince kelimeler” konulu bilimsel çalışmaları yayımlandı.

Geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren Uygurolojinin merkezinin Rusya’dan Kazakistan’a geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 1946 yılında Kazakistan İlimler Akademisinin kuruluşu sırasında, Akademi bünyesinde Uygur-Dungan Kültürü birimi açılmıştı. 1963’te bu birim, Kazakistan İlimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü bünyesine geçirildi ve adı Uyguroloji Bölümü olarak değiştirildi. Bu bölümde toplanan genç dilcilerin ilmî araştırmalarının ilk meyveleri toplanmaya başlandı. 1963 yılı “Çağdaş Uygur Dili” adlı bilimsel eserin birinci cildi yayımlandı (Uyghur Tili, 1963). Bu ciltte çağdaş Uygur dilinin fonetiği ile leksikası ilk defa sistemli biçimde etraflıca incelendi. Bu cildin yazımında Ğ. Sadvakasov, Ä. Kaydar ve T. Talipov görev aldı. Dört yıl sonra yani 1966’da çağdaş Uygur dilinin morfolojisi ile sentaksını Sovyet Türkolojisi’nin son verileri çerçevesinde ele alan “Çağdaş Uygur Dili” adlı eserin ikinci cildi yayımlandı (Uyghur Dili, 1966). Bu iki ciltlik eser, çağdaş Uygur dili sahasında yazılmış ilk akademik gramer olma vasfını taşıyordu. Uyguroloji Bölümünün genç uzmanları Ğ. Sadvakasov, A. Kaydarov, T. Talipov, Ş. Kibirov, O. Jamaldinov, Yu. Tsunvazo, İ. Semätov, İ. Musazayev ve benzerlerinin katılımıyla kaleme alınan bu eser; daha sonra 1983’te Arap harfli Uygur dilinde Urumçi’de, 1988’de ise Çinceye çevrilerek Pekin’de yayımlandı. Demek oluyor ki Uygurların tarihî vatanı olan Sincan-Uygur

Özerk Bölgesin’nde de 1980’li yıllara değin Uygur dili alanında bu eser benzeri, yüksek teorik düzeyli bir eser henüz yazılmamış idi. 1980’lerin ikinci yarısından itibaren Uyguroloji merkezine dönüşen Kazakistan’da hâlihazırda Uygur dil bilimi sahasında yazılan ve genel Türkoloji bakımından öneme sahip önemli çalışmaların başlangıç noktasının, Kazakistan İlimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü Uyguroloji Bölümü dilcileri tarafından hazırlanan iki ciltlik “Çağdaş Uygur Dili” adlı eser olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz. 1984’te yine bu eser temelinde, “Uygur Dilinin Yapısı” adlı çalışma Rusça olarak yayımlanmıştır (Stroy, 1989).

Kazakistan Uygur Dil Bilimi’nin ortaya çıkışı ve gelişmesinde Kazakistan İlimler Akademisi üyesi, filoloji profesörü Ğ. Sadvakasov’un çalışmalarının müstesna bir yeri vardır. O, 1950 yılında Abay Kazak Pedagoji Enstitüsü Filoloji Fakültesi, Kazak Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümünden mezun olur. Aynı yıl, Kazakistan İlimler Akademisi Uygur-Dungan Kültürü Ana Bilim Dalında lisansüstü eğitimine başlar. 1957’de “Çağdaş Uygur Dilindeki İsimlerin Türetilişi” başlıklı doktora tezini savunur. 1961, 1962, 1967 ve 1970 yıllarında Özbekistan’da yaşayan Uygurların dillerini inceleme maksadıyla diyalektoloji seyahatleri gerçekleştirir. Özbekistan’da Uygurların yoğun olarak yaşadığı Fergana bölgesindeki Uygur köylerini dolaşp dille alakalı ve folklorik malzemeler toplar. Bu araştırmalar neticesinde 1972 yılında “Fergana Uygurlarının Dili ve Uygur, Özbek Dilleri Şivelerinin Birbirine Tesiri Meselesi” başlıklı profesörlük tezini savunur. Sadvakasov’un Fergana Uygurlarının dili konusundaki araştırmaları, “Fergana Uygurlarının Dili” adlı iki ciltlik bir eser olarak basılır. 1970’te yayımlanan ilk ciltte Fergana Uygurlarının dillerinin fonetik hususiyetleri ele alınıp metinler ve sözlük verilirken (Sadvakasov, 1970) 1976’da yayımlanan ikinci ciltte ise Fergana Uygurcasının leksikal ve morfolojik özellikleri incelenmiştir (Sadvakasov, 1976). Bununla birlikte bilgin, bu eserinde Uygur ve Özbek diyalektlerinin birbirlerine tesiri konusunu da tahlil etmiştir. Ğ. Sadvakasov’un bu eseri, büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve 1977 yılında Kazakistan İlimler Akademisinin Şokan Velihanov adına verdiği ödülü almaya hak kazanmıştır. Ğ. Sadvakasov, Kazakistan’da şekillenip gelişegelen Uygur edebî dilinin imla ilkelerini sistemleştirip A. İliyev’le birlikte bir imla kılavuzu hazırlamıştır (Sadvakasov ve İliyev, 1961). Ğ. Sadvakasov, bilimsel çalışmalarının yanı sıra Uyguroloji sahasındaki araştırmaları organize edici kimliğiyle de tanınan biridir. O, Kazakistan İlimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü bünyesinde açılan Uyguroloji Bölümünü, ardından bu bölüm temelinde kurulan Uyguroloji Enstitüsünü uzun yıllar yönetmiştir.

Kazakistan'daki Uygur Dil Bilimi'nin temellerinin atılmasında Kazakistan İlimler Akademisi üyesi, filoloji profesörü Äbdüvâli Kaydar da büyük emek harcamıştır. Yüce Vatan Savaşı (İkinci Cihan Harbi) gazisi Äbdüvâli Kaydar da bilim yolculuğuna, Kazakistan İlimler Akademisi Uygur-Dungan Kültürü ana bilim dalına bağlı "Uygur Dili" bilim dalındaki lisanüstü eğitimiyle başlamıştır (1951-1954). 1955'te "Çağdaş Uygur Dilindeki İkilemeler" konulu doktora tezini savunur. Daha sonra bu çalışma, 1958 yılında monografik bir çalışma olarak Kazakistan İlimler Akademisi yayınları arasından çıkar (Kaydarov, 1958). 1962'de genç bilim adamının hazırladığı, "Uygur Dili ve Edebiyatı" başlıklı, Uyguroloji sahası çalışmalarının ilk kapsamlı bibliyografik listesi yayımlanır. Ä. Kaydar'ın 1969 tarihli "Çağdaş Uygur Edebî Dilinin Gelişimi" (Uygur Diyalektleri ve Edebî Dilin Diyalektolojik Temeli) adlı hacimli eserinin birinci bölümü basılır (Kaydarov, 1969). Meslektaşısı R. Sızdıkova ile öğrencisi, filoloji profesörü E.Z. Kajıbekov, âlim Kaydar'la ilgili kaleme aldıkları kısa sunuş yazısında "*Kitapta genel Uygur dilinin bütün diyalektolojik özellikleri, ayrıca bu özelliklerin o günkü Sovyet Uygurları ile Sican Uygurları edebî diliyle ilişkisi genişçe ele alınmıştır. Çalışmada, geniş halk kitlelerince kullanılan Uygur konuşma dilinin hususiyetleri, genel halk dilinin şive ve ağızlara ayrılmasının esasları ile bilimsel ilkeleri tespit edilmiş; Uygur edebî dilinin Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti Sincan Uygur Bölgesi'nde kullanılan iki kolunun, diyalekt olarak kalıplaşma istikameti ayrıntılı biçimde incelenmiştir.*" diye yazmışlardır (Kaydarov Abduvali, 1994, R. 30). Bu monografi, Kaydarov'un müteakip yıl savunduğu profesörlük tezinin temelini oluşturur. Türkoloji biliminin gelişmesine değerli katkılar sağlayan bu eseri münasebetiyle 1971'de Şokan Velihanov adına verilen 1. dereceli ödülün sahibi olur. Akademi üyesi Profesör Kaydarov, Uygur dilinin hemen tüm alanlarında ciddi eserler vermiş bir bilim adamıdır. Her bir makalesi, bilimsel sağlamlığı ve ele aldığı konuyu büyük bir vukufiyetle gerek teorik gerekse uygulamalı açılardan derinlemesine inceleyip ustaca sentezlemesi yönüyle kendisini gösterir. 1961 yılında Almatı'da basılan "Uygurca-Rusça Sözlük" için (Kaydarov, 1961) "Uygur Dili İçin Kısa Bir Gramer Denemesi", 1966'da Moskova'da yayımlanan "SSCB Halklarının Dilleri: Türk Dilleri" kitabı içinse "Uygur (Yeni Uygur) Dili" adlı makaleleri (bölümleri) kaleme alır. Ä. Kaydar'ın; Uygur dilinin tarihi (Kaydarov, 1969), stilistiği (Kaydarov, 1961, Kaydarov, 1966, Kaydarov, 1969), leksikolojisi (Kaydarov, 1961, Kaydarov, 1970/1971), etno-linguistiği (Kaydarov, 1972), orfografyası (Kaydarov, 1973), terminolojisi (Kaydarov, 1965, Kaydarov, 1987), başka dillerle münasebetleri (Kaydarov, 1970/1972, Kaydarov, 1973, Kaydarov, 1987) konularında yazdığı çok sayıda makale muhtelif neşriyatlar tarafından basılmıştır. Uygur Dil Bilimi söz konusu olduğunda Ğ. Sadvakasov, Kaydarov gibi âlimlerle birlikte filoloji profesörü T.

Talipov'un adı da mutlaka zikredilir. Çağdaş, akran ve yakın arkadaş olan bu üç âlim, Uygur dil biliminin üç ulu çınarıydı. Nitekim ilimdeki yolları da benzer şekilde ilerlemiştir. T. Talipov da 1953-1957 yıllarında Kazakistan İlimler Akademisinin Uygur-Dungan Kültürü Ana Bilim Dalında lisanüstü eğitim aldı. Talipov'un asli araştırma alanı Uygur dilinin fonetiği idi. Onun hem doktora hem de profesörlük tezleri Uygur dilinin fonetiği hakkındadır. 1960 yılında "Çağdaş Uygur Dilindeki Ünlüler Sistemi" adlı doktora tezini, 1983'te ise "Uygur Dilinin Fonetik Sisteminin Tarihî Gelişimi (Karşılaştırmalı-Tarihi Araştırma)" başlıklı profesörlük tezini başarıyla savunmuştur. Bu eser, ses bilimci Türkologlar tarafından "müstakil bir dilin ses bilgisinin karşılaştırmalı-tarihî yöntemle ve tipolojik özellikler bağlamında incelendiği ilk eser" olarak nitelendirilip büyük bir takdirle karşılanmıştır. Talipov, Türk dillerinin (lehçe ve şivelerinin) dil bilgisiyle alakalı o güne kadar çözülememiş önemli problemleri hakkında da kendi görüşlerini ve analizlerini ortaya koymuş bir bilim adamıdır. Talipov'un, "Türk Dillerindeki /+lar/ Ekinin Fonetik Bir Türü Hakkında" (Talipov, 1987), "Türk Dillerindeki *Oğlak/Lak* Şeklindeki Kelimenin Fonetik Değişimi Meselesi" (Talipov, 1980), "Türk Dilleri Tarihindeki Sevgi/Saygı Bildiren Eskicil /+kɨ/ Ekinin Fonetik Değişiminin İzahı" (Talipov, 1982), "Türk Dilleri Tarihinde Kelime Başındaki Ünsüzlerin Sonorlaşması (Sedalılaşması) Meselesi" (1983), "Türk Dilleri Tarihinde Eskicil /-ɨd/ Ekinin Yapısal-Fonetik Değişimi" (Talipov, 1986), "Türk Dillerinde Akkuzatif Ekinin Ortaya Çıkışı Hakkında" (Talipov, 1990), "Türk Dillerindeki /-maç/-maça/ Ekinin Ortaya Çıkışı Hakkında" (Talipov, 1990) adlı makalelerinde; dilin içsel gelişim ve değişim normlarının mantığını derinlemesine kavradığını, çeşitli liguistik malzemeleri verimli ve işlevsel şekilde kullanabilen bir uzman olduğunu göstermiştir.

Kazakistan Uygur Dil Bilimi ekolünün leksikoloji ve gramer konulu araştırmalarının gelişmesine, eski kuşak temsilcileri olarak Şavdun Kibirov, Oktyabr Jamaldinov, İlyas Semätov ve Şerivahun Baratov gibi bilim adamları önemli katkılarda bulunmuştur. Ş. Kibirov, Uygur ve Rus dillerinde yayımlanan "Çağdaş Uygur Dili" adlı çalışmanın "fiiller" bölümünü yazmıştır. O. Jamaldinov, Uygur dil bilimi tarihindeki ilk deyimler sözlüğünü yazmış bilim adamıdır (Jamaldinov, 1993). Bu sözlükte, üç bine yakın deyimleşmiş söz grubunun manaları, Uygur sözlü edebiyatı ile Kazakistan Uygur edebiyatından örnekler sunulmak suretiyle izah edilmiştir. Ş. Baratov'un asli çalışma alanı, Uygur dilinin mesleki sözlüğü olmuştur. Baratov'un, Uygur dilindeki çiftçilikle ilgili kelimeler hakkında kaleme aldığı eser, 1975'te yayımlanmıştır (Baratov, 1975).

Orta kuşak dilcilerin temsilcilerinden biri olan, ünlü Türkolog N. Baskakov'un talebesi ve filoloji profesörü Valeriy Mahpirov, eserlerinde Eski Türk ve Uygur (çev. Notu: Göktürkçe ve Eski Uygurca) dillerinde yazılmış anıtlardaki özel isimler konusuna yoğunlaşmıştır (Mahpirov, 1990; Mahpirov, 1997). Zeynep İslamova, Uygur dilindeki aşçılığa dair söz dağarcığı (İslamova, 2000); Gülbahar Semätova, Uygur dilindeki filoloji terimleri (Semätova, 1988); Roşengül Avakova, çağdaş Uygur dilindeki fiil yapılı deyimler (Avakova, 1991), Munavar Yunusova, Uygur edebî dilinin orfoepik (doğru telaffuz) sözlüğü (Yunusova, 1998); Zahidem İvullayeva, Uygur dilindeki eş anlamlı sözcükler ve imla meseleleri (İvullayeva, 1997; Sedvakasov, 2012); Ruslan Arziyev, Balasagunlu Yusuf'un "Kutadgu Bilig" mesnevisinin dili, çağdaş Uygur dili (Arziyev, 1996; Arziyev, 2006); Dilnur Kasimova, Uygur dilinin Kazakistan'daki konumu ve kullanılış biçimleri (Kasimova, 1995); Gülnisa Nazarova, çağdaş Uygur dilindeki, ilaç olarak kullanılan bitki adları (Nazarova, 1992); Adaletbuvi Bahamova, Kazakistan Uygurları arasındaki lakaplar (Bahamova, 2004), Şәмşidin Ayupov, Uygur dilindeki el sanatları leksikası (Ayupov, 1998) konularında araştırmalar yapıp bilimsel eserler vermişlerdir.

Son yıllarda Uygur dil bilimi alanında çalışan gençlerin sayısı maalesef pek fazla değildir. Bu bahiste yalnızca Prof. Dr. Talipov'un talebesi H. Masimova'nın (Masimova, 2005), Prof. Dr. Avakova'nın talebeleri R. Bavdinov (Bavdinov, 2006) ile A. Kurvanbakiyeva'nın (Kurvanbakiyeva, 2009), Prof. Dr. Mahpirov'un talebesi D. Turdiyeva'nın (Turdiyeva, 2010) isimlerini sayabiliriz.

Sonuç

Türkolojinin ana kollarından biri olan Uygur Dil Bilimi sahasının bilimsel esaslara dayalı olarak ortaya çıkıp gelişmesine, Çarlık Rusya'sı ve ardından Sovyet bilim insanlarının büyük katkıları olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren Uygurolojinin merkezi Kazakistan'a geçmiştir. Ğ. Sadvakasov, Ä. Kaydar (Kaydarov), T. Talipov gibi bilim adamlarının esaslı çalışmaları sayesinde Uygur Dil Bilimi, büyük başarılarla ulaşmıştır. Uygur dilinin iki ciltlik, akademik nitelikli ilk grameri yazılmış ve daha sonra bu eser bir yandan Çinceye çevrilip Pekin'de yayımlanırken, öte yandan Arap harflerine aktarılarak Urumçi'de basılmıştır.

1980-2010 yılları arasında savunulan Uygurca konulu on üç doktora tezinin onu leksikoloji dalında olmuştur. Bu durum, son kuşak bilim insanlarının, Uygur dilinin söz dağarcığını derinlemesine ve teferruatlı biçimde araştırmaya ağırlık verdiğinin işareti olsa gerektir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Arziyev, R. (1996). *Kutadgu Bilik ve Uniñ Leksika-Stilistikiliq Alahidilikliri*, Almuta.
- Arziyev, R. (2006). *Uyğur Tili, Hazirqi Zaman Uyğur Tili*, Almuta.
- Avakova, R. (1991). *Semantiko-Morfologiçeskaya Harakteristika Glagol'nih Frazzeologizmov Sovremennogo Uygurskogo Yazıka*, Avtoref. Dis. Kand. Filol. Nauk, Alma-Ata.
- Ayupov, Ş. (1998). *Uyğır Kolöneriniñ Leksikası (Zergerlik, Yetikşilik Jäne Temirşilik Atauları Negizinde)*, Filol. Ğılımd. Kand. Dis. Avtoreferatı, Almatı.
- Bahamova, A. (2004) *Uygurskiye Prozvişça i ih Etnolingvistiçeskaya Harakteristika*, Avtoref. Dis. Kand. Filol. Nauk, Almatı.
- Baratov, Ş. (1975). *Uyğur Tiliniñ Käspiy Leksikisi*, Almuta.
- Bavdinov, R. (2006) *Lingvokul'turologiçeskoye Pole "Zemlya-Zemledeliye" v Drevneuygurskom i Sovremennom Uygurskom Yazıke*, Avtoref. Dis. Kand. Filol. Nauk, Almatı.
- Borovkov, A. (1935). *Uçebnik Uygurskogo Yazıka*, Leningrad.
- Hevullayeva, Z. (1997) *Uyğur Tili Sinonimleriniñ Luğiti*, Almuta.
- İslamova, Z. (2000). *Uyğur Tiliniñ Aşpazlık Leksikisi*, Almuta.
- Jamaldinov, O. (1993). *Uyğur Tili Frazzeologiyasınıñ İzahliq Luğiti*, Almuta.
- Kasıмова, D. (1995). *Funksionirovaniye Uygurskogo Yazıka i Formı ego Suşçestvovaniya, Sotsio-lingvistiçeskoye İssledovaniye Rayonov Kompaktnogo Projivaniya Uygurov v Kazahstane*, Avtoref. Dis. Kand. Filol. Nauk, Alma-Ata.
- Kaydarov, A. (1966). "Çastitsı Kak Stilistiçeskoye Sredstvo Virajeniya Ekspressivno-Emotsional'nih Ottenkov Reçi v Uygurskom Literaturnom Yazıke", *Razvitiye Stilistiçeskih Sistem Literaturnih Yazıkov Narodov SSSR*, Aşhabad.
- Kaydarov, A. (1972). "Etnolingvistiçeskiye Ob'yasneniya Prozvişç u Uygurov", *Tez. Dokl. na 11 Kongresse Onomastov, Comite National Bulgare des Sciences Onomastiques: 11-e Congress Internatsional des Sciences Onomastiques*, Sjfia, 28 Juin – 4 Juillet, Rezumes des Communications, Sofia.
- Kaydarov, A. (1998). *K Probleme Uygursko-Mongol'skih Yazıkovih Kontaktov, İssledovaniya po Uygurskomu Yazıku*, Alma-Ata.
- Kaydarov, A. (1973). *Nekotoriye Aspektı Vzaimodeystviya Uygurskogo Yazıka s Kazahskim, Mestniye Osobennosti v Kazahskom Yazıke*, Alma-Ata.
- Kaydarov, A. (1994). *Materialı Bibliografii Uçënih Kazahstana*, Almatı.
- Kaydarov, A. (1970). "O Frazzeologiçeskih Variyantah v Uygurskom Yazıke", *Sov. Tyurkologiya*, №2.

- Kaydarov, A. (1958). *Parniye Slova v Sovremennom Uygurskom Yazıke*, Alma-Ata.
- Kaydarov, A. (1969). *Razvitiye Sovremennogo Uygurskogo Literaturnogo Yazıka*, Alma-Ata.
- Kaydarov, A. (1970). “Uygursko-Mongol’skiye Yazıkovıye Svyazi v Oblasti Fonetiki”, *İssledovaniya po Uygurskomu Yazıku*, Alma-Ata.
- Kaydarov, A. (1965). “Uygurskiy Literaturniy Yazık i Voprosı Razrabotki Nauçnih Printsipov Terminotvorçestva”, *İssledovaniya po Uygurskomu Yazıku*, Alma-Ata.
- Kaydarov, A. (1961). “Uygurskiye İmena”, *Uygursko-Russkiy Slovar’*, Alma-Ata.
- Kurvanbakiyeva, A. (2009). *Mezurativniye Frazelogiçeskiye Edinitsı v Russkom i Uygurskom Yazıkah*, Avtoref. Dis. Kand. Filol. Nauk, Almatı.
- Malov, S.E. (1951). *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis’mennosti, Teksti i İssledovaniya*, Moskva-Leningrad.
- Malov, S.E. (1956). *Uygurskiy Yazık, Hamiyskoye Nareçıye: Teksti, Per., Slov., Frunze*.
- Malov, S.E. (1961). *Uygurskiye Nareçıya Sin’tszyana, Teksti, Per., Slov., Moskva*.
- Malov, S.E. (1957). *Yazık Jëlth Uygurov, Slov. i Grammatika*, Alma-Ata.
- Malov, S.E. (1967). *Yazık Jëlth Uygurov, Teksti i Per., Moskvo*.
- Masimova, H. (1998). *İsmetulla Möjiziding «Tevarih-i Musiqiyun» Traktatıning Fonetikalıq Jäne Leksika-Grammatikalıq Ereşelikleri*. Filol. Gıımd. Kand. Dis. Avtoreferatı, Almatı.
- Mahpirov, V. (1990). *Drevnetyurkskaya Onomastika*, Almatı.
- Mahpirov, V. (1997). *İmena Dalekih Predkov*, Almatı.
- Nadjip, E.N. (1960). *Sovremenniy Uygurskiy Yazık*, Moskva.
- Nasilov, V.M. (1963). *Drevneuygurskiy Yazık*, Moskva.
- Nasilov, D.M. (1940). *Grammatika Uygurskogo Yazıka*, Moskva.
- Nasilov, D.M. (1972). “V.V. Radlov i İzuçeniye Drevneuygurskih Pamyatnikov”, *Tyurkologičeskiy Sbornik*, Moskva.
- Nazarova, G. (1992). *Nazvaniya Lekarstvennih Rasteniy v Sovremennom Uygurskom Yazıke*, Avtoref. Dis. Kand. Filol. Nauk, Alma-Ata.
- Sadvakasov, G.S. (1970). *Yazık Uygurov Ferganskoy Dolini*, Kn.1, Alma-Ata.
- Sadvakasov, G.S. (1976). *Yazık Uygurov Ferganskoy Dolini*, Kn.2, Alma-Ata.
- Sedvaqasov, Ğ.- İliyev, E. (1961). *Uyğur Tiliniñ İmla Luğiti*, Almuta.
- Sedvaqasov, Ğ.- İliyev, E.- Hevullayeva, Z. (2012). *Uyğur Tiliniñ İmla Luğiti*, Almuta.
- Semyatova, G. (1988). *Formirovaniya Filologičeskih Terminov v Sovremennom Uygurskom Yazıke*, Avtoref. Dis. Kand. Filol. Nauk, Alma-Ata.
- Stroy Uygurskogo Yazıka*, (1989). Alma-Ata.

- Talipov, T. (1987). “Fonetika Uygurskogo Yazıka”, *Oçerki İstoriçeskogo Razvitiya*, Alma-Ata.
- Talipov, T. (1968). *Glasniye Zvuki Uygurskogo i Kazahskogo Yazıkov*, Alma-Ata.
- Talipov, T. (1983). “K Voprosu o Tendentsii Sonorizatsii Anlauta v İstorii Tyurkskih Yazıkov”, *Aktual’niye Problemi Sovetskogo Uygurovedeniya*, Alma-Ata.
- Talipov, T. (1990). “O Genezise Slovoobrazovatel’nogo Affiksa /-maç,-maça/ v Tyurkskih Yazıkah”, *Problemi Etimologii Tyurkskih Yazıkov*, Alma-Ata.
- Talipov, T. (1972). *Razvitiye Fonetičeskoj Strukturi Uygurskogo Yazıka*, Alma-Ata.
- Talipov, T. (1986). “Strukturno-Fonetičeskaya Modifikatsiya Drevnetyurkskogo Affiksa /-ıǵ/ v İstorii Tyurkskih Yazıkov”, *Fonetika Yazıkov Sibiri i Soprdel’nih Regionov*, Novosibirsk.
- Talipov, T. (1984). *Uyğur Tili Fonetikisi*, Almuta.
- Turdieva, D. (2010). *Genderniye Otnoşeniya vo Frazzeologičeskih Sistemah Frantsuzskogo i Uygurskogo Yazıkov*, Avtoref. Dis. Kand. Filol. Nauk, Almatı.
- Uyğur Tili. (1963). *Hazırqi Zaman Uyğur Tili*, 1. Qisim: Fonetika ve Leksikologiya, Almuta.
- Uyğur Tili. (1966) *Hazırqi Zaman Uyğur Tili*, 2. Qisim: Morfologiya ve Sintaksis, Almuta.
- Yunusova, M. (1998). *Uyğır Ädebiy Tiliniñ Orfoepiyası*, Filol. Ğılımd. Kand. Dis. Avtoreferatı, Almatı.